

Social udvikling – en oversigt

Af Hans Vejleskov, tidligere professor i udviklingspsykologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet.

Social udvikling kan ikke længere opdeles i stive, små kasser, som udviklingspsykologien tidligere gjorde. Den må beskrives i sammenhæng med andre evner og kompetencer

I et psykologileksikon, der er udkommet for ganske få uger siden, findes der mærkeligt nok ikke et opslag om "social udvikling". Men det betyder jo ikke, at børn ikke udvikler sig socialt. Enhver, der har med børn at gøre, ved, at det gør de – at der for eksempel er stor forskel på, hvordan en 2-årig og en 6-årig gebærder sig over for andre mennesker – børn eller voksne.

Det forholder sig imidlertid sådan, at mens man i børnepsykologien (eller udviklingspsykologien) tidligere noget mere kontant arbejdede med en opdeling af børns udvikling i følelsesmæssig, intellektuel, motorisk, perceptuel, social og sproglig udvikling, er man i dag mere opmærksom på, at disse forskellige udviklinger (eller sider af børns udvikling) hænger sammen. Det betyder blandt andet, at social udvikling i dag omfatter mindst disse fire forskellige ting:

1. Hvordan børn, når de bliver ældre og ældre, ændrer deres måde at opføre sig på over for andre børn og voksne – det vil sige udviklingen af social adfærd.
2. Hvordan børn med alderen ændrer sig med hensyn til at kommunikere med andre børn og med voksne – kommunikere sprogligt såvel som ikke-sprogligt – altså kommunikativ udvikling.
3. Hvordan børn gradvist tilegner sig "de normer, færdigheder og personlighedsegenskaber, der er almindelige i det pågældende samfund" – som der står i det nævnte nye leksikon om socialisation.
4. Hvordan børn med stigende alder ændrer sig med hensyn til at opfatte, forstå eller begribe a) andre mennesker, b) forholdet mellem mennesker og c) sig selv – det vil sige udviklingen af social kognition og af social intelligens.

Man behøver ikke at være psykolog for at indse, at nok kan man dele op i disse fire sider af social udvikling – så man bedre kan analysere dem og tale om dem – men at de fire sider indbyrdes hænger nøje sammen. For eksempel er det jo klart, at hvor god et barn på tre år er til at kommunikere med jævnaldrende, spiller en stor rolle for, hvordan dette barn opfører sig over for kammeraterne. Men omvendt er det også sådan, at det barn, som af en eller anden grund ikke er alderssvarende med hensyn til social adfærd, sandsynligvis også vil være forholdsvis dårlig til at kommunikere med sine kammerater.

Lige så klart er det, at der er en vis sammenhæng mellem, hvordan et bestemt barn har det med hensyn til social adfærd og med hensyn til social kognition. Hvis en syvårig for eksempel er vældig god til – intellektuelt – at opfatte eller indse (social kognition), hvad kammeraten føler i en bestemt situation, eller hvad kammeraten mener og tænker i denne situation, vil han sandsynligvis også opføre sig (social adfærd) forstående og hensynsfuldt. – Men ikke nødvendigvis: Han kan også misbruge sin indsigt til rigtigt at drille eller mobbe kammeraten.

Social adfærd

Hvad selve adfærden angår, taler man ofte om, at den efterhånden bliver mere

prosocial hos børn. Det vil sige, at de efterhånden bliver mere hensynsfulde og hjælpsomme over for andre, og herved er vi allerede ovre i socialisationen, for så har de jo tilegnet sig nogle af de normer og så videre, der gælder for, hvordan man bør omgås hinanden i vort samfund.

På den anden side er der bred enighed om, at børn er sociale lige fra første færd – at de ikke alene er afhængige af deres voksne, men at de allerede en uge gamle er særlig optaget af mennesker – af at se ansigter og høre stemmer. Og i 4-ugersalderen ses normalt de første "rigtige" smil, det vil sige smil, der klart er en reaktion på noget, som deres voksne gør.

Noget vigtigt i de første leveår er da også tilknytning – at der opbygges en særlig tæt relation mellem den lille og den primære omsorgsperson, som regel barnets mor. Det kan umiddelbart lyde mærkeligt, men denne tætte afhængighed af én person spiller en stor rolle for barnets uafhængighed. En lille med tryk og god tilknytning til sin mor er mere tilbøjelig til at forlade sin mor og kravle rundt og undersøge nye omgivelser eller nærme sig en fremmed voksen, for eksempel en vuggestuepædagog. Den "morsyge" baby er derimod sjældent veltilknyttet.

En anden vigtig ting er, at i 9-månedersalderen er børn normalt i stand til at indgå i triadiske samspil – det vil sige at være aktive i en tresidet situation, hvor det selv, en voksen og en ting indgår på den måde, at den lille og den voksne er fælles om at interessere sig for tingen samtidigt med, at de hver for sig er interesseret i, hvordan den anden reagerer.

I børnehvealderen udvikles den sociale adfærd blandt andet i retning af, at børnene bliver bedre til at lege fælleslege med forskellige kammerater (i stedet for at lege ved siden af hinanden). Endvidere ses, at de indgår i venskaber på den måde, at der i længere tid er en bestemt kammerat, som de helst vil lege med og i særlig grad interesserer sig for. Men for børn med en god, social udvikling betyder dette, at én kammerat foretrakkes, ikke at de vender sig mod de andre, laver klikker eller mobber. Med stigende alder bliver det sværere og sværere at adskille social adfærd og kommunikation.

Kommunikation

Det skyldes, at efterhånden som børn tilegner sig deres modersmål, vil de så at sige snakke uafledigt, når de leger eller på anden vis er i samspil med andre. For eksempel er det ikke mere kun ved at gøre noget, men også ved at sige noget, at man laver sjov – eller at man driller. "Kommunikation" betyder da også, at noget bliver gjort til noget fælles, det vil sige, at man deler en viden, en oplevelse eller en morsomhed med en anden; kommunikation er altså noget socialt.

På den anden side er det vigtigt at være opmærksom på, at kommunikation ikke kun er sproglig. Der findes også non-verbal kommunikation; de første leveår er den helt dominerende, men den spiller fortsat en stor rolle, selv om børnene efterhånden bliver dygtige sprogbrugere. Mundtlig kommunikation ledsages stort set altid af non-verbal.

En anden ting, man altid bør være opmærksom på, er, at kommunikation (næsten) altid indebærer, at noget er underforstået. Hvis Ole for eksempel siger "Det er min bil!", ved Bo, at det er den bil, han lige har taget, det gælder, eller Bo ved, at det er noget, Ole siger for at lave sjov. Forståelse af det sagte indebærer, at noget udsagt er givet. Herved hænger kommunikation sammen med social kognition. Det er også tilfældet, når børn efterhånden bliver mere og mere tilbøjelige til at indrette deres måde at tale på efter, hvem de taler med.

Socialisation

I de seneste 30-40 år er dette ord blevet brugt i stedet for "opdragelse". Det skyldes nok især, at "opdragelse" lyder gammeldags og antyder, at børnene er på et lavt stade og skal drages op på et højere af de voksne. Ved at sige "socialisation" (eller socialisering) understreger man også, at det som nævnt ovenfor drejer sig om at "tilegne sig de normer, færdigheder og personlighedsegenskaber, der er almindelige i det pågældende samfund". Det drejer sig altså om, at børnene efterhånden bliver bedre til at tage del i kulturen eller samfundslivet, og det opnår de netop ved at deltage i samspil med andre.

Færdigheder er, hvad man er i stand til at gøre, eller hvordan man har lært at opføre sig; på dette felt er det for eksempel en færdighed, at man kan deltage i en samtale (og ikke hele tiden afbryder den, der har ordet), og at man kan tage del i fælles aktiviteter og reagere hensigtsmæssigt på en kollektiv besked. En anden social færdighed er, at man kan styre sin vrede og nøjes med at beklage sig i stedet for at bide, slå eller sparke.

Normer er regler for, hvordan man handler eller opfører sig i forskellige situationer. En norm er altså noget mere abstrakt eller overordnet end en konkret adfærd eller opførsel. Et eksempel på en social norm er, at når man spiller et spil, skal alle følge de samme regler. Andre normer er, at man skal svare, når man bliver spurgt, hilse igen, når nogen hilser på en, og "sige goddag" med højre hånd.

Forklaringen på "socialisation" taler også om personlighedsegenskaber (eller personlighedstræk eller personlige egenskaber), der er almindelige i det pågældende samfund. Det vil sige, at socialisationen først er lykkedes, når et barn for eksempel ikke bare hjælper en kammerat, der er kommet i vanskeligheder, fordi de voksne siger, at sådan gør man (en norm), men hjælper kammeraten, fordi det er hjælpsomt. På samme måde er der forskel på at stikke en løgn og at være et løgnagtigt menneske, og forskel på at trøste en, der er ked af det, og virkelig at være empatisk. Man kan sige det sådan, at normerne skal internaliseres (blive en del af barnet selv, så "jeg er sådan en, der hjælper andre"), eller at de skal tilegnes i egentlig forstand (= gøres til barnets egne normer).

Med hensyn til empati (evnen til at føle med en anden) er der tale om flere niveauer. Et lille barn giver sig måske til at græde, hvis kammeraten græder, fordi han har slået sig. Det viser en vis følsomhed over for kammeraten, men betyder ikke nødvendigvis, at barnet har ondt af kammeraten; det kan være, at den lille græder, fordi han synes, at det er ubehageligt (for ham selv), at kammeraten græder. Næste niveau er, at empatien er forbundet med sympati – at barnet virkelig synes, det er synd for den anden. Et endnu højere niveau er, at større børn virkelig kan sætte sig ind i, hvordan andre har det, også selv om de er anderledes stillet, end de selv er – at den anden for eksempel er stærkt tunghør, har mistet sin far eller lever under helt andre forhold derhjemme.

Bemærk i øvrigt, at "medfølelse" næsten altid bruges om "medlidenhed" – det vil sige om at føle med den anden, når han lider eller sørger. Men man kan selvfølgelig også føle med en andens glæde, stolthed, vrede og så videre. Og bemærk hertil, at både empati og de forskellige normer, barnet lever op til, kan være ganske ubevidste.

Netop derfor er det vigtigt at skelne mellem børns mere eller mindre ubevidste (tavse) viden om social adfærd, kommunikation og normer og – på den anden side – deres sociale kognition, det vil sige deres erkendelse af, indsigt i eller bevidste viden om menneskelige og sociale forhold.

Social kognition

Dette har man interesseret sig meget for de sidste 10-15 år. I den periode har man også været optaget af at godtgøre, at små børn er meget mere kompetente, end man hidtil har ment. Derfor har en del undersøgelser handlet om, at allerede i første leveår synes børn at opfatte, at andre mennesker har bestemte hensigter med det, de foretager sig. Ligeledes har man set på, at småbørn tidligt erkender, at de selv og andre har ønsker om forskelligt, for eksempel om at få fat i en ting eller at få noget at spise.

Særlig interesse har der været for, at forsøg tyder på, at børn i 4-årsalderen begynder at begribe, at andre ved noget, mener noget og tænker noget. Forsøgene går ud på, at man fortæller en historie om Maxi, eventuelt illustreret med dukker. Den handler om, at Maxi er med mor i byen, og at de køber noget chokolade. Hjemme igen lægger de chokoladen i skab A, og så går Maxi ud at lege. Imens bager mor en kage og bruger noget af chokoladen til den, hvorefter hun lægger den i skab B. Nu kommer Maxi ind og vil have et stykke chokolade. Og så spørger man den lille forsøgsperson: "Hvor tror du han vil lede efter den?"

Næsten alle 3-årige siger skab B, næsten alle fra 4½ år og opefter siger skab A. De første skelner ikke mellem deres egen og Maxis viden, men de sidste er klar over, at Maxi har en falsk viden, fordi han jo ikke så, at chokoladen skiftede plads. I sådan en konkret og enkel situation begriber de, at en anden ved noget (forkert). Men naturligvis bliver børn langt bedre til dette, efterhånden som de bliver ældre, og for eksempel går megen smådrilleri og sjov (practical jokes) ud på, at man sådan narrer hinanden.

I Maxi-historien er der tale om, at Maxi har en falsk viden – er forkert informeret. I løbet af skolealderen begynder børn at skelne mellem, om man er forkert informeret, eller om man har en – moralsk set – forkert mening om et eller andet. Hvis man for eksempel fortæller historier om en lærer, der strengt kritiserer en elevs tegning, tager 7-8-årige mere afstand fra denne lærer, hvis det siges, at han synes, det er rigtigt at kritisere børn strengt, end hvis det siges, at læreren har den (forkerte) opfattelse, at det hjælper eleven til at tegne bedre.

Fra 8-årsalderen begynder børn også at begribe, at både andre mennesker og de selv af og til bærer sig tosset ad. Det ses, hvis man fortæller en historie som denne: To drenge møder hinanden. A siger: "Du går tur med en hund. Jeg troede ikke, I kunne lide hunde!" B svarer: "Det kan vi heller ikke, men mor købte 10 kg hundesæbe på udsalg i Bilka!" Næsten ingen 5-7-årige morer sig over den, men næsten alle 8-10-årige synes, det er morsomt, at mor er så tosset at købe hundesæbe, når hun ikke har hund.

	Social adfærd	Kommunikation	Socialisation	Social kognition
0-1 år	Interesse for mennesker. Sociale smil	Non-verbal		Andres ønsker Andres hensigter
1-3 år	Tilknytning Selvstændighed	Efterhånden sproglig	Normer for daglige rutiner	Empati. Andres følelser
3-6 år	Fælleslege Venskaber	Mere varieret i forhold til forskellige modtagere	Regler for samtale Styre vrede Hjælpe andre	Andres viden og meninger Empati med sympati

6-9 år	Mere stabile venskaber	Mere underfundig leg med sproget	Spilleregler Være hjælpsom	Skelner mellem misinformation og moralsk forkert mening
9-14 år	Efterhånden andre relationer til det andet køn*	Mere tilbøjelig til at begrunde synspunkter og forklare sig*	Mere principielle meninger om, hvad der er ret og uret*	Mere indgående opfattelse af andres – og egne – følelser, motiver, tanker og egenskaber

Stikord om de fire sider af social udvikling på forskellige alderstrin
 Præcise aldersnormer kan ikke gives, da der er store individuelle og kulturelle forskelle

* Markerer at dette emne ikke er nærmere omtalt ovenfor

Social intelligens – social kompetence

Siden Howard Gardners bog om de mange intelligenser og Golemans bog om følelsesmæssig intelligens kom, har begrebet social intelligens ofte været på tale. På en måde svarer det i høj grad til det, der ovenfor kaldtes social kognition, men når man siger "intelligens" antyder man, at det er noget, som forskellige mennesker har i forskellig grad, og at det er noget, som i en vis udtrækning kan måles. Det sidste er tvivlsomt, men det er klart, at der – allerede hos børn – er store forskelle på, hvor gode de er til at håndtere deres egne følelser, hvor gode de er til at opfatte andres følelser, motiver og tanker, og hvor gode de er til at tage det med i betragtning, når de er sammen med disse andre.

Et andet ord, som har været meget fremme i de senere år, er social kompetence. Hvis det skal have mening at bruge det i stedet for "social udvikling", "sociale færdigheder" eller "prosocial adfærd", må det have en anden betydning, og det har det også. Jeg mener, at social kompetence netop betyder, at det ikke er nok, at børn i praksis kan gebærde sig blandt andre (social adfærd) og bruge sprog med videre i samspil med dem (kommunikation). De skal – efterhånden – også have en vis forståelse og erkendelse af sig selv, af andre og af forholdet til dem (social kognition). Og endelig er det ikke nok, at de forstår, og at de kan, men de skal også ville. Det vil sige, at de virkelig skal tilegne sig kulturens normer for samvær og samspil mellem mennesker, sådan at det efterhånden bliver en personlig egenskab hos den enkelte, at være social – hjælpsom, hensynsfuld, sympatvisende og så videre (socialisation).

Litteratur

Gads Psykologi Leksikon. Red. af Jens Bjerg. Gads Forlag 2004.

Arne Poulsen: Børns udvikling. Gyldendal 1994

Hans Vejleskov: Børns forståelse af andre mennesker. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2003.

Denne artikel er den første af i alt 20 artikler i det pædagogiske tidsskrift 0-14, nr. 1-2004: "Børns relationer og sociale udvikling". Andre artikler belyser, hvordan man kan arbejde pædagogisk med temaet. Bestilles via www.paedagogiskforum.dk (brug link) eller tlf. 86187888.